

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ «ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΑΣΤΑΝΟΣ»
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΘΡΑΚΗΣ)
ΠΕΚ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ

Πανελλήνιο Συνέδριο
Διδασκαλεία:
παρελθόν, παρόν και μέλλον

Αλεξανδρούπολη, 29 και 30 Μαΐου 2009

Επιμέλεια
Καθηγήτρια Ελένη Ταρατόρη

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Περιεχόμενα

Πρόλογος 13

Χαιρετισμοί

Χαιρετισμός της Προέδρου του Διδασκαλείου «Θεόδωρος Κάστανος» και Προέδρου του Παραρτήματος Θράκης της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, Ελένης Ταρατόρη, Καθηγήτριας του Π.Τ.Δ.Ε. του Δ.Π.Θ. 17

Χαιρετισμός του Προέδρου της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ροδόπης Έβρου κ. Γεώργιου Μηνόπουλου 19

Γενικές Εισηγήσεις στην Ολομέλεια

Παναγιώτης Δ. Ξωχέλλης, Το Διδασκαλείο ως ίδρυμα για τη βασική εκπαίδευση και μετεκπαίδευση των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα. Διαπιστώσεις και κριτικές επισημάνσεις με αναφορές στην επίσημη εκπαιδευτική πολιτική 21

Ιωάννης Ε. Πυργιωτάκης, Χρ. Παπαβασιλείου-Πυργιωτάκη, Η διετής μετεκπαίδευση των δασκάλων και τα σημερινά διδασκαλεία δημοτικής εκπαίδευσης: Προς μία αναθεώρηση του ρόλου τους; 33

Δημήτρης Χρ. Χατζηδήμου, Τα Διδασκαλεία Δημοτικής Εκπαίδευσης σήμερα: μία εκπαιδευτικο-πολιτική προσέγγιση 43

Αθανάσιος Γκότοβος, Διδασκαλεία και πανεπιστημιακά περιβάλλοντα: σκέψεις για μία ακαδημαϊκή αξιολόγηση 57

Παρουσίαση Εργασιών στις Ομάδες Εργασίας

Θεματική Ενότητα: Τα Διδασκαλεία στην Εκπαίδευση

Θεόδωρος Φλωρίδης, Προτάσεις αποφοίτων παλιότερων ετών για την εξέλιξη και αναβάθμιση των Διδασκαλείων Ειδικής Αγωγής 67

Σίμος Παπαδόπουλος, Η θεατρική παιδεία ως μέσο επαγγελματικής ανάπτυξης των μετεκπαιδευόμενων στο Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης: Εμπειρική έρευνα 83

Χρήστος Καρακύριος, Γεράσιμος Κέκκερης, Αξιολόγηση online μαθήματος «Επιστημονικές Εργασίες» μέσω του moodle 99

Βασίλειος Οικονομίδης, Κίνητρα και προσδοκίες των νηπιαγωγών για τη μετεκπαίδευσή τους 117

Θωμάς Μπάκας, Οι νομοθετικές ρυθμίσεις κατά τη διαχρονική εξέλιξη της μετεκπαίδευσης των δασκάλων στην Ελλάδα 133

Κατερίνα Κεδράκα , Από δάσκαλος... μαθητής: Ο εναλλασσόμενος ρόλος εκπαιδευτή-εκπαιδευομένου στην Εκπαίδευση Ενηλίκων	147
Μιχάλης Γεωργιάδης , Το Διδασκαλείο της Μέσης Εκπαίδευσης ως θεσμός μετεκπαίδευσης των εκπαιδευτικών: το θεσμικό πλαίσιο για τη λειτουργία του κατά την χρονική περίοδο 1910-1985	161
Κώστας Ανθόπουλος, Τασούλα Παμουκτσόγλου , Επιμόρφωση στελεχών της εκπαίδευσης: ο ρόλος των Διδασκαλείων στην ανάπτυξη διοικητικών δεξιοτήτων	173
Αθανάσιος Καραφύλλης , Από τον Θ. Κάστανο στο Διδασκαλείο Θ. Κάστανος	183
Αθανασία Στέφου , Ευέλικτη μετεκπαίδευση στα Διδασκαλεία	197
Ευσταθία Μελεκίδου, Ευνίκη Τοκατλή, Κωνσταντίνος Φωστηρόπουλος , Κεντρικά Διδασκαλεία: Μαράσλειο Διδασκαλείο Αθηνών, Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης «ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΛΗΝΟΣ»	211
Αναστάσιος Γούκος, Μαρία Ιωάννου, Ευγενία Μπαρμπαγιάννη, Χρυσή Σταυρίδου , Περιφερειακά Διδασκαλεία Δημοτικής Εκπαίδευσης	227
Μαρία Βεργέτη , Από τα Διδασκαλεία του 19 ^{ου} αιώνα στα Διδασκαλεία του 20 ^{ου} και του 21 ^{ου} αιώνα: Από τη βασική επαγγελματική κατάρτιση στη μετεκπαίδευση	241
Θεματική Ενότητα: Νέες Τεχνολογίες στην Εκπαίδευση	
Δ. Δρογίδης, Σ. Μούτσογλου, Π. Φουντάς, Ι. Αθανασιάδης , Η ιστορία με φόντο την Πληροφορική	253
Αναστασία Παναγιωτίδου , Οι διαφορές στάσεων απέναντι στους Η/Υ σε σχέση με το φύλο και το μορφωτικό επίπεδο των χρηστών Η/Υ ως καθοριστικός παράγοντας άμβλυνσης των αντιθέσεων	265
Σοφία Χατζηλεοντιάδου , Μια εναλλακτική ανάγνωση της χρήσης του Η/Υ στην εκπαίδευση μέσω της μικρογενετικής μεθόδου	279
π. Απόστολος (Πασχάλης) Καβαλιώτης , Η επίδραση του φύλου στη χρήση των Νέων Τεχνολογιών	295
Αλέξανδρος Καραός, Σπυρίδων Κιουλάνης , Εφαρμογή της μάθησης μέσω επίλυσης προβλημάτων [Problem – Based Learning (PBL)] στην εξ αποστάσεως επιμόρφωση των εκπαιδευτικών	305
Ιωάννα Παπαδοπούλου , Η διδασκαλία του Αρχαίου και Ρωμαϊκού Θεάτρου με τη μέθοδο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης: προτάσεις και προκλήσεις	319
Άννα Παπαθανασίου, Χριστίνα Μεταξάκη-Κοσιονίδου , Ψηφιακή συλλογή και τάξη – μάθηση από πράγματα	333
Π. Μεντζέλου, Δ. Δρογίδης, Ι. Αθανασιάδης, Α. Παπά , Ανάπτυξη Μοντέλου Υπολογισμού Απόδοσης της Επένδυσης της Ηλεκτρονικής Μάθησης (e-Learning)	351

Κωνσταντίνος Μπαντικός, Ζαφείρης Ζαπρούδης, eTwinning: συνεργασίες σχολείων της Ευρώπης. Το έργο «Μια σταγόνα ταξιδεύει» ή πως οι πρακτικές του σήμερα συναντούν το αύριο 365

Θεματική Ενότητα: Συγκριτική Παιδαγωγική, Ιστορία και Ιστορία Εκπαίδευσης

Παναγιώτης Γιαγκουνίδης, Γεωργία Τζιανάρα, Αρχοντία Φουτσιτζή, Κοινωνική Δικαιοσύνη και Εκπαίδευση στη Φιλανδία και η πρόκληση των ερευνών PISA για την ισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών 383

Αθανάσιος Τζιερτζής, Εκπαιδευτικά δρώμενα στη Μακεδονία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα: η αγωνία και η μέριμνα του Ιωακείμ Γ΄ ως μητροπολίτη Θεσσαλονίκης (1874-1878) για την παιδεία του Γένους πριν την εκλογή του στον Πατριαρχικό Θρόνο 395

Απόστολος Τσιτσιγιάννης, Περιγραφή των παιδαγωγικών μεθόδων στο έργο του Θέωνα *Προγυμνάσματα*. Σύγκρισή τους με τη συνήθη μεθοδολογία κατά τη διδασκαλία των ρητορικών ασκήσεων-προγυμνασμάτων. 411

Θεματική Ενότητα: Εκπαίδευση και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών

Κυριάκος Παναγιώτου, Τομές και Προεκτάσεις στην Δια Βίου Εκπαίδευση 427

Μαριάννα Παυλίδου, Ιωάννης Σιγούρος, Διαθεματικές δραστηριότητες παραγωγής λόγου στα πλαίσια της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης: Ένα παράδειγμα αισθητικής παρέμβασης στο φυσικό περιβάλλον (Land Art) 437

Χρήστος Μπουλούμπασης, Το παιχνίδι ρόλων στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Σχεδιασμός και οργάνωση μιας περίπτωσης 447

Αντιγόνη Ζήση, Η ενδοσχολική επιμόρφωση ως παράγοντας ενίσχυσης της παιδαγωγικής κατάρτισης και της διδακτικής αποτελεσματικότητας των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης 457

Θεματική Ενότητα: Ειδική Αγωγή

Κυριάκος Ζαφειριάδης, Η δραματοποίηση ως μέθοδος διδασκαλίας του λόγου σε μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες 469

Αργύρης Ήρλης, Όλγα Μακρή, Η Πιστοποίηση και η Ετοιμότητα των μετεκπαιδευόμενων στα Διδασκαλεία εκπαιδευτικών σε θέματα Δίγλωσσης Αγωγής Κωφών 483

Κωνσταντίνα Παναγάκη, Οι μαθησιακές δυσκολίες στο Δημοτικό Σχολείο - Μελέτη περίπτωσης παιδιού με δυσκολίες μάθησης (διά-

γνωση και παρέμβαση)	499
Όλγα Μακρή, Αργύρης Ήρνης , Η Ελληνική Νοηματική Γλώσσα ανάμεσα σε δυο νόμους (N.2817/14-3-2000 – N 3699/ 2-10-2008)	515

Θεματική Ενότητα: Προσχολική Αγωγή

Νικόλαος Ρέλλος, Ιωάννα Παντελίδου , Ελεύθερος χρόνος των παιδιών και εκτός σχολείου εκπαιδευτικές δραστηριότητες	531
Έφη Γώτη, Κώστας Ντίνας , Το (νέο) Πρόγραμμα Σπουδών γλωσσικής διδασκαλίας και οι πρακτικές των νηπιαγωγών	545
Κυριακή Βέλκου , Αξιοποίηση της Τέχνης στο Νηπιαγωγείο	559

Θεματική Ενότητα: Σχολική Παιδαγωγική

Κωνσταντίνος Ντίνας, Αναστάσιος Ξανθόπουλος , Η μεθοδολογία της διδασκαλίας γραμματικών και συντακτικών φαινομένων στις τέσσερις μεγαλύτερες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου	573
Ιωάννης Βασιλαράκης , Περί δικαιωμάτων του κειμένου, του μαθητή και του δασκάλου στην ώρα της λογοτεχνίας. Ο όποιος τελευταίος ας αφήσει ανοιχτή την πόρτα	585
Παρασκευή Σαχινίδου , Δείκτες αποτελεσματικότητας γραπτού λόγου στη σχολική τάξη	597
Παρασκευάς Παρασκευάς , Ηλεκτρικό κύκλωμα: Εναλλακτικές ιδέες/αντιλήψεις μαθητών Στ' Δημοτικού	611
Δημήτρης Σιδηρόπουλος , Εκπαίδευση μαθητών στη λειτουργική χρήση στρατηγικών γνωστικής επεξεργασίας: συμβολή στην κοινωνικο-παιδαγωγική αντιμετώπιση του φαινομένου της αποκλίνουσας συμπεριφοράς στο Σχολείο	623
Βασιλική Φούρναρη , Η δημιουργία τεχνικών διδασκαλίας λεξιλογίου – διαγράμματα και παιχνίδια	635

Θεματική Ενότητα: Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

Ιωάννα Λέμα, Αλεξία Καπραβέλου , Μαθήματα ελληνικής γλώσσας σε μετανάστες: μια πρόκληση για τα πανεπιστημιακά διδασκαλεία	649
Κωνσταντίνος Κεραμάρης, Ευγενία Μπαρμπαγιάννη , Η διαπολιτισμική αγωγή ως μοναδική απάντηση στην αφομοιωτική διάθεση της κυρίαρχης κουλτούρας των χωρών υποδοχής απέναντι στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των πληθυσμών διασποράς	659
Νέλλη Ζαφειριάδου , Προσεγγίζοντας το «άλλο»: Το θέατρο στην ξένη γλώσσα ως μέσο για την ανάπτυξη της διαπολιτισμικής επικοινωνιακής ικανότητας	675

Το (νέο) Πρόγραμμα Σπουδών γλωσσικής διδασκαλίας και οι πρακτικές των νηπιαγωγών

Έφη Γώτη,
Υπ. Διδ., Σχολική Σύμβουλος
Κώστας Ντίνας,
Αν. Καθηγητής Π.Τ.Ν. Παν/μίου Δυτικής Μακεδονίας

Εισαγωγή

Η διδασκαλία, κεντρική διαδικασία στην εκπαίδευση, αποτελεί «μια σύνθετη, απαιτητική και μοναδικά ανθρώπινη δοκιμασία» (Clark & Peterson, 1986:293), καθώς συσχετίζει διαφορετικές μορφές γνώσης και συμπεριλαμβάνει πράξη και σκέψη (Madison & Speaker, 1994). Συνεπώς η σκέψη του δασκάλου, ένα φαινόμενο ολιστικό, ενιαίο και αλληλοσχετιζόμενο με αντιλήψεις, σχεδιασμούς, αποφάσεις και πρακτικές της τάξης (Pajares, 1992), σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό και με τα αναλυτικά προγράμματα του σχολείου.

Τα αναλυτικά προγράμματα (Α.Π.) αποτελούν συγκροτημένες προτάσεις που αναφέρονται στο περιεχόμενο και τη μορφή της σχολικής γνώσης, υποδεικνύουν τον τρόπο που πρέπει να οργανώνεται αυτή η γνώση και επικεντρώνονται στις διαδικασίες μέσω των οποίων αποκτάται και αξιοποιείται από τα παιδιά (πβ. Βρεττός & Καψάλης, 1997). Τα Α.Π. υλοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς, των οποίων η προσωπική φιλοσοφία και οι αντιλήψεις για τη διδασκαλία παίζουν σημαντικό ρόλο τόσο στις πρακτικές που υιοθετούν στην τάξη όσο και στις αποφάσεις που λαμβάνουν (Pajares, 1992; Maxwell, McWilliam, Hemmeter, Adult & Schuster, 2001).

Πρόσφατα συντάχθηκε το νέο Πρόγραμμα Σπουδών (και για το ελληνικό νηπιαγωγείο, το Διαθεματικό Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) (Φ.Ε.Κ. 304 του 2003). Στη συνέχεια, με βάση το ΔΕΠΠΣ συγγράφηκαν τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) των επί μέρους γνωστικών αντικειμένων. Ειδικότερα, το Αναλυτικό Πρόγραμμα της γλωσσικής διδασκαλίας, το οποίο αποτελεί και το αντικείμενο της μελέτης μας, στηρίζεται στη φιλοσοφία του αναδυόμενου γραμματισμού. Σύμφωνα με την Clay (1967), με τον όρο αναδυόμενος γραμματισμός ορίζονται οι γνώσεις και οι πληροφορίες που τα παιδιά κατέχουν για την ανάγνωση, τη γραφή και τη γλώσσα πριν από την είσοδό τους στο σχολείο και αποτελούν τη βάση για την ανάπτυξη του γραμματισμού στο σχολικό περιβάλλον.

Το σχολικό περιβάλλον -και εν προκειμένω το νηπιαγωγείο- συνιστά ένα μόνο, και οπωσδήποτε όχι το αποκλειστικό, πλαίσιο προαγωγής του γραμματισμού. Είναι γεγονός ότι για τη διδασκαλία του περιεχομένου του γνωστικού αντικείμενου της γλώσσας στο νηπιαγωγείο καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν οι εκπαιδευτικοί της προσχολικής ηλικίας και συγκεκριμένα οι απόψεις, αντιλήψεις και πρακτικές τους. Ωστόσο, αναγνωρίζεται ότι το σύνολο των αντιλήψεων των δασκάλων περικλείει -εκτός από τις επαγγελματικές τους γνώσεις- και τις «προσωπικές πρακτικές τους» (Beattie, 1995). Ο Pajares (1992) αναφέρει ότι δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι οι δάσκαλοι έχουν απόψεις και αντιλήψεις για θέματα που δεν είναι σχετικά με το επάγγελμά τους και συνιστούν την κοσμοθεωρία τους, η οποία έχει αντίκτυπο στη μορφή των μαθησιακών εμπειριών που περιλαμβάνουν στην καθημερινή πρακτική τους (David, Goouch & Jago, 2001; Barton, 1994). Ειδικότερα, οι απόψεις των νηπιαγωγών για τον γραμματισμό αντλούνται, πηγάζουν και προέρχονται από το δικό τους πολιτισμικό πλαίσιο. Επομένως η διερεύνηση των απόψεων και αντιλήψεών τους για τη γλώσσα αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον πεδίο έρευνας που εντάσσεται στο πλαίσιο της μάθησης και αφορά την εκπαίδευση (πβ. Pajares, 1992).

Από την αναδίφηση της βιβλιογραφίας, η οποία κυρίως εστιάζεται στον αγγλοσαξωνικό χώρο, διαπιστώνεται ότι σχετικά λίγες είναι οι μελέτες που έχουν ασχοληθεί με τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τον αναδυόμενο γραμματισμό και ακόμη λιγότερες είναι αυτές που εντοπίζουν τις πρακτικές τους κατά την εκτέλεση του διδακτικού έργου στον παραπάνω τομέα. Στην Ελλάδα, από όσο τουλάχιστον εμείς μπορέσαμε να ελέγξουμε, δεν υπάρχει έρευνα που να εξετάζει τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών για το περιεχόμενο του αναδυόμενου γραμματισμού. Η διερεύνηση των γνώσεων και των αντιλήψεων των νηπιαγωγών θεωρείται σημαντική, επειδή σύμφωνα με τη θεωρία του αναδυόμενου γραμματισμού ασκεί ισχυρή επίδραση και επηρεάζει την ανάπτυξη του γραμματισμού των μικρών παιδιών (Snow, Barnes, Chandler, Goodman & Hemphill 1991, Dickinson & Tabors, 1991). Επομένως είναι σημαντικό, σε ένα πρώτο επίπεδο, να καταγραφούν οι γνώσεις, οι απόψεις και οι πρακτικές των νηπιαγωγών. Μόνο εφόσον γίνει αυτό, είναι δυνατό να συνταχθούν ολοκληρωμένες διδακτικές προτάσεις καλλιέργειας του αναδυόμενου γραμματισμού.

Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Με βάση τα θεωρητικά και ερευνητικά στοιχεία που μελετήσαμε οδηγηθήκαμε στο σχεδιασμό της παρούσας έρευνας και της διατύπωσης του

γενικού σκοπού της, ο οποίος ήταν η μελέτη των αντιλήψεων, γνώσεων και πρακτικών των νηπιαγωγών του Ν. Ημαθίας για τον αναδυόμενο γραμματισμό.

Πιο αναλυτικά η μελέτη επιχειρεί να δώσει απάντηση στα παρακάτω ερωτήματα:

- 1) Ποιες είναι οι γνώσεις και οι απόψεις των νηπιαγωγών για τον αναδυόμενο γραμματισμό, και
- 2) Τι είδους πρακτικές αναπτύσσουν (παραδοσιακές ή μοντέρνες).

Μεθοδολογία

Ως καταλληλότερη μεθοδολογία για να απαντήσουμε στα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα επιλέξαμε την *έρευνα επισκόπησης - περιγραφική έρευνα*. Παρά το γεγονός ότι με αυτή τη μεθοδολογική προσέγγιση δεν είναι δυνατή η διερεύνηση των ερωτημάτων σε βάθος (Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2005), την προτιμήσαμε, επειδή σκοπός της μελέτης ήταν απλώς η αποτύπωση των απόψεων και των αντιλήψεων των νηπιαγωγών.

Το ερωτηματολόγιο επιλέχθηκε ως η καταλληλότερη μέθοδος συλλογής των δεδομένων, παρά το γεγονός ότι δε δίνει καμία εγγύηση για το εάν το πρόσωπο που έχει επιλεγεί για να απαντήσει έχει απαντήσει αυτοπροσώπως (Φίλιας, 2004). Σύμφωνα με τον Φίλια (2004), το ερωτηματολόγιο ως επιλογή είναι ένας «συμβιβασμός», διότι υπάρχει πιθανότητα ορισμένοι ερωτώμενοι να μη πουν την αλήθεια. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στη μελέτη αυτή συντάχθηκε στη βάση δύο σημαντικών παραμέτρων: α) ότι οι εκπαιδευτικοί δυσπιστούν κυρίως ως προς τις προθέσεις και τους αποδέκτες των ερωτηματολογίων (Ξωχέλλης, 1984), και β) ότι ένα ερωτηματολόγιο που διερευνά εκπαιδευτικά προβλήματα δημιουργεί στον ερωτώμενο φόβους σχετικά με την προσωπική του επάρκεια και οδηγεί σε ποιτικές αγκυλώσεις (Σαλτερής & Ράπτης, 1993). Έτσι, στην τελική του μορφή ήταν ένα σύντομο, ευπαρουσίαστο και εύκολο στη συμπλήρωση ερωτηματολόγιο (Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2005), που φυσικά εξασφάλιζε την ανωνυμία των ερωτηθεισών.

Υποκείμενα της έρευνας

Στην παρούσα μελέτη υποκείμενα της έρευνας αποτέλεσαν 35 νηπιαγωγοί -αποκλειστικά γυναίκες- που εργάζονταν κατά τη σχολική χρονιά 2008-2009 στα δημόσια νηπιαγωγεία του Ν. Ημαθίας.

Διαδικασία της έρευνας και εργαλεία

Ερωτηματολόγιο νηπιαγωγών

Με σκοπό να μελετηθούν αποτελεσματικά οι γνώσεις, οι αντιλήψεις και οι υποστηρικτικές και διδακτικές ενέργειες των νηπιαγωγών, κατασκευάστηκε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο περιλαμβάνει τρία βασικά μέρη. Το Α' μέρος απαρτίζεται από 5 ερωτήσεις, που αφορούν στα προσωπικά στοιχεία των ερωτώμενων, όπως χρόνια υπηρεσίας, υπηρεσιακή κατάσταση, βασικές σπουδές και επιμόρφωση, ερωτήσεις σημαντικές που περιγράφουν τους συμμετέχοντες στην έρευνα (Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2005). Το Β' μέρος περιλαμβάνει 8 ερωτήσεις κλειστού τύπου, που αναφέρονται στις γνώσεις και τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τον αναδυόμενο γραμματισμό. Το Γ' μέρος περιλαμβάνει 5 ερωτήσεις, επίσης κλειστού τύπου, που αναφέρονται σε συγκεκριμένες πρακτικές των νηπιαγωγών στην τάξη. Στις ερωτήσεις κλειστού τύπου ο ερωτώμενος καλείται να επιλέξει την απάντηση από μια σειρά επιλογών που του δίνονται. Η επιλογή των ερωτήσεων κλειστού τύπου δίνει το πλεονέκτημα ότι τα δεδομένα συμπληρώνονται, κωδικοποιούνται και αναλύονται σχετικώς εύκολα (Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2005). Το είδος των ερωτήσεων που χρησιμοποιήθηκε ήταν κυρίως ερωτήσεις κλίμακας, εξαιρουμένων των ερωτήσεων των δημογραφικών χαρακτηριστικών. Για την κατασκευή του ερωτηματολογίου βασιστήκαμε στις σημαντικές εργασίες των McMahan, Richmond & Reeves- Kazelskis (1998) Quimãraes (1995) και Watkins & Bunce (1996). Το ερωτηματολόγιο εκτός από τα περιγραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχουσών του Α' μέρους κινείται στις ακόλουθες δύο κεντρικές μεταβλητές: α) γνώσεις και αντιλήψεις των νηπιαγωγών για το περιεχόμενο του αναδυόμενου γραμματισμού, και β) πρακτικές που αναπτύσσουν οι νηπιαγωγοί. Δόθηκε προς συμπλήρωση το μήνα Φεβρουάριο του 2009.

Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε με προσωπική επίσκεψη της ερευνήτριας στα νηπιαγωγεία, γεγονός που δημιούργησε κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ ερωτώμενων και ερευνήτριας, εξασφάλισε τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό συμμετοχής και ειλικρινών απαντήσεων (Bell, 2007) και έδωσε τη δυνατότητα να επεξηγηθούν τυχόν απορίες. Οι ερωτήσεις που προσπαθούν να ανιχνεύσουν τις απόψεις και τις πρακτικές δόθηκαν στις ερωτώμενες με τυχαία σειρά ώστε αν μη μπορούν να διαγνώσουν τι αναφέρεται που δηλαδή σε ποια προσέγγιση για να απαντήσουν «καταλλήλως». Στους παρακάτω πίνακες 3 & 12 παρουσιάζονται ομαδοποιημένες.

Αποτελέσματα

Δημογραφικά

Οι πρώτες ερωτήσεις σχεδιάστηκαν για να παρέχουν δημογραφικές πληροφορίες. Τα στοιχεία που συμπεριλαμβάνονταν ήταν: χρόνια υπηρεσίας, σπουδές και επιμόρφωση. Από τα ερευνητικά δεδομένα διαπιστώνεται ότι ο μέσος όρος των ετών υπηρεσίας των νηπιαγωγών είναι 12 χρόνια και κυμαίνεται από 1 έως 33 χρόνια. Το 74,3% των ερωτηθεισών είναι μόνιμοι εκπαιδευτικοί και το υπόλοιπο 25,7% είναι αναπληρώτριες. Το 67,5% έχει κάνει και άλλες σπουδές, με το μεγαλύτερο ποσοστό (57%) να εξαντλείται στην τρίμηνη επιμόρφωση που παρέχεται στα ΠΕΚ, βλ. σχετικά τον πίνακα 1.

Πίνακας 1: Επιπλέον Σπουδές

Σπουδές	συχνότητα	ποσοστό
ΠΕΚ	20	57,1%
Εξομοίωση	12	34,3%
Διδασκαλείο	2	5,7%

Αναφορικά με τον τρόπο απόκτησης των γνώσεων των νηπιαγωγών (πίνακας 2), η πλειοψηφία δηλώνει ότι αυτές αποκτήθηκαν από το σχετικό υποστηρικτικό εγχειρίδιο *Οδηγός Νηπιαγωγού* (ΟΕΔΒ) (97,1%), από σεμινάρια των σχολικών συμβούλων (94,3%), σχετικά βιβλία (85,7%), και λιγότερο από τη βασική τους εκπαίδευση (54%).

Πίνακας 2: Τρόπος απόκτησης των γνώσεων

Γνώσεις	Συχνότητα	Ποσοστό
από βασική εκπαίδευση	19	54%
από σχετικά βιβλία	30	85,7%
από συνέδρια	6	17,1%
από εγχειρίδιο	34	97,1%
από σεμινάριο σχολικών συμβούλων	33	94,3%

Οι γνώσεις και οι απόψεις των νηπιαγωγών για τον αναδυόμενο γραμματισμό

Οι ερωτήσεις για τις γνώσεις και τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο κατηγορίες: σε αυτές που έχουν θεωρητική βάση παραδοσιακές προσεγγίσεις και σε αυτές που στηρίζονται στον αναδυόμενο γραμματισμό (πίνακας 3).

Πίνακας 3: Παρουσίαση των ερωτήσεων με βάση τον θεωρητικό προσανατολισμό

Αναδυόμενος γραμματισμός	Παραδοσιακές προσεγγίσεις
Η ανάπτυξη του γραμματισμού του παιδιού είναι μια συνεχής αναπτυξιακή διαδικασία που ξεκινά νωρίς στη ζωή του	Η κατάκτηση του γραμματισμού είναι αποτέλεσμα συστηματικής διδασκαλίας στο νηπιαγωγείο
Για να κατακτήσουν τα παιδιά την ανάγνωση και τη γραφή πρέπει να τους παρέχεται ποικιλία ευκαιριών να γράφουν και να διαβάσουν	Για να μάθει να διαβάζει το νήπιο απαιτείται η γνώση των γραμμάτων του αλφάβητου
Η ανάπτυξη της ανάγνωσης και της γραφής είναι μια κοινωνική διαδικασία, η οποία επηρεάζεται από το πολιτισμικό υπόβαθρο των παιδιών	Η κατάκτηση βασικών προ-δεξιοτήτων είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη της γραφής και της ανάγνωσης
Η ευαισθητοποίηση του παιδιού στο γραπτό λόγο αρχίζει με την είσοδό του στο νηπιαγωγείο	Κυρίως ο προφορικός λόγος πρέπει να αναπτύσσεται στο νηπιαγωγείο

Πιθανές απαντήσεις σε 5-βαθμη κλίμακα Likert, όπου (1) «διαφωνώ απόλυτα», (2) «διαφωνώ», (3) «ούτε συμφωνώ /ούτε διαφωνώ», (4) «συμφωνώ» και (5) «συμφωνώ απόλυτα».

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα, το 91,4% των νηπιαγωγών γνωρίζει ότι η «ανάπτυξη του γραμματισμού του παιδιού είναι μια συνεχής αναπτυξιακή διαδικασία που ξεκινά νωρίς στη ζωή του παιδιού», κατακτάται μέσα από «ποικιλία ευκαιριών να γράφουν και να διαβάσουν» (97,1%) και είναι «μια κοινωνική διαδικασία που επηρεάζεται από το πολιτισμικό υπόβαθρο» (91,2%). Διαφωνούν όμως με τη θέση του αναδυόμενου γραμματισμού ότι «η προσέγγιση το γραπτού λόγου αρχίζει στο νηπιαγωγείο» (48,6%) (Πίνακες 4-7).

Πίνακας 4: Ο γραμματισμός μια συνεχής διαδικασία

	συχνότητα	ποσοστό %
ούτε διαφωνώ/ούτε συμφωνώ	3	8,6
συμφωνώ	19	54,3
συμφωνώ απόλυτα	13	37,1
Δεν απάντησαν		
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 5: Παροχή ευκαιριών για γραφή και ανάγνωση

	συχνότητα	Ποσοστό %
διαφωνώ	1	2,9
συμφωνώ	9	25,7
συμφωνώ απόλυτα	24	68,5
δεν απάντησαν	1	2,9
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 6: Η ανάγνωση κοινωνική διαδικασία που εξαρτάται πολιτισμικό υπόβαθρο

	συχνότητα	ποσοστό %
ούτε διαφωνώ/ούτε συμφωνώ	3	8,6
συμφωνώ	20	57,1
συμφωνώ απόλυτα	11	31,4
δεν απάντησαν	1	2,9
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 7: Η γραπτός λόγος αρχίζει στο νηπ/γείο

	συχνότητα	ποσοστό %
διαφωνώ απόλυτα	2	5,7
διαφωνώ	15	42,9
ούτε διαφωνώ/ούτε συμφωνώ	5	14,3
συμφωνώ	9	25,7
συμφωνώ απόλυτα	4	11,4
σύνολο	35	100,0

Από τα αποτελέσματα, όπως παρατίθενται στους πίνακες 8-11, φαίνεται ότι ένα μεγάλο ποσοστό νηπιαγωγών θεωρεί απαραίτητη την *κατάκτηση προ-δεξιοτήτων για την καλλιέργεια της γραφής και της ανάγνωσης* (71,4%) και *«δίνει βαρύτητα στην ανάπτυξη του προφορικού λόγου»* (57,1%). Οι νηπιαγωγοί διαφωνούν με τις θέσεις της αναγνωστικής ετοιμότητας ότι η *κατάκτηση του γραμματισμού είναι αποτέλεσμα συστηματικής διδασκαλίας* (48,5%) και *γνώση γραμμάτων* (54,2%).

Πίνακας 8: Ο γραμματισμός αποτελείσμα διδασκαλίας

	συχνότητα	Ποσοστό %
διαφωνώ απόλυτα	6	17,2
διαφωνώ	13	37,1
ούτε διαφωνώ/ούτε συμφωνώ	3	8,6
συμφωνώ	11	31,4
δεν απάντησαν	2	5,7
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 9. Γνώση γραμμάτων

	συχνότητα	Ποσοστό %
διαφωνώ απόλυτα	6	17,2
διαφωνώ	13	37,1
ούτε διαφωνώ/ούτε συμφωνώ	3	8,6
συμφωνώ	11	31,4
δεν απάντησαν	2	5,7
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 10. Η κατάκτηση προδεξιοτήτων απαραίτητες

	συχνότητα	ποσοστό %
διαφωνώ απόλυτα	1	2,9
διαφωνώ	6	17,1
ούτε διαφωνώ/ούτε συμφωνώ	3	8,6
συμφωνώ	20	57,1
συμφωνώ απόλυτα	5	14,3
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 11. Ο προφορικός λόγος

	συχνότητα	ποσοστό %
διαφωνώ απόλυτα	1	2,9
διαφωνώ	12	34,3
ούτε διαφωνώ/ούτε συμφωνώ	2	5,7
συμφωνώ	14	40,0
συμφωνώ απόλυτα	6	17,1
σύνολο	35	100,0

Πρακτικές αναδυόμενου γραμματισμού

Οι ερωτήσεις που αφορούσαν στις πρακτικές των νηπιαγωγών μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο κατηγορίες: σε αυτές που έχουν θεωρητική βάση παραδοσιακές προσεγγίσεις και σε αυτές που στηρίζονται στον αναδυόμενο γραμματισμό (πίνακας 12).

Πίνακας 12: Παρουσίαση των πρακτικών με βάση τον θεωρητικό προσανατολισμό

Αναδυόμενος γραμματισμός	Παραδοσιακές προσεγγίσεις
Χρησιμοποιείτε το δραματικό παιχνίδι για να προσεγγίσετε το γραπτό λόγο	Εμπλέκετε τα νήπια σε απευθείας διδασκαλία του αλφάβητου, επειδή οι έμμεσοι τρόποι δεν αρκούν για την απόκτηση των σχετικών με αυτό γνώσεων
Εμπλέκετε τα παιδιά σε δραστηριότητες ανάγνωσης και γραφής κατά τη διάρκεια της ημέρας σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα του αναλυτικού προγράμματος	Προσεγγίζετε τη φωνολογική επίγνωση με απευθείας διδασκαλία, επειδή δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί με έμμεση διδασκαλία
Διαβάζετε το ίδιο βιβλίο στα παιδιά για δεύτερη και τρίτη φορά	

Πιθανές απαντήσεις σε 5-βαθμη κλίμακα Likert: το (1) παριστάνει «ποτέ», (2) «σπάνια», (3) «μερικές φορές», (4) «συχνά» και (5) «πολύ συχνά»

Από τα ευρήματα της έρευνας διαπιστώνεται ότι οι πρακτικές που δεν συνάδουν με τον αναδυόμενο γραμματισμό, όπως «εμπλοκή των νηπίων σε απευθείας διδασκαλία του αλφάβητου και προσέγγιση της φωνολογικής επίγνωσης με απευθείας διδασκαλία», δεν προτιμώνται από τις νηπιαγωγούς (91,2% & 71,4% αντίστοιχα). Επίσης φαίνεται ότι οι νηπιαγωγοί σε ικανοποιητικό ποσοστό (71,4%) «εμπλέκουν τα παιδιά σε δραστηριότητες ανάγνωσης και γραφής κατά τη διάρκεια της ημέρας σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα του Α.Π.». Αυτό που πρέπει να επισημανθεί και αποτελεί πιθανώς αντίφαση είναι το γεγονός ότι στην ερώτηση «εάν χρησιμοποιούν το δραματικό παιχνίδι για να προσεγγίσουν το γραπτό λόγο» παρατηρείται ότι πολύ μικρό ποσοστό (13,3%) χρησιμοποιεί τη στρατηγική αυτή και ότι «η επαναλαμβανόμενη ανάγνωση του ιδίου βιβλίου» υιοθετείται μεν από ένα ποσοστό νηπιαγωγών (48,5%) αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητικό (Πίνακες 13-17).

Πίνακας 13. Απευθείας διδασκαλία αλφάβητου

	συχνότητα	ποσοστό %
ποτέ	24	68,5
Σπάνια	7	20,0
Μερικές φορές	2	5,7
συχνά	1	2,9
δεν απάντησαν	1	2,9
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 14. Φωνολογικές δεξιότητες με απευθείας διδασκαλία

	συχνότητα	ποσοστό %
ποτέ	12	34,3
Σπάνια	13	37,1
Μερικές φορές	6	17,2
συχνά	4	11,4
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 15. Χρήση δραματικού παιχνιδιού για προσέγγιση γραπτού λόγου

	συχνότητα	Ποσοστό %
ποτέ	7	20,0
Σπάνια	6	17,1
Μερικές φορές	13	37,1
συχνά	3	8,6
πολύ συχνά	1	2,9
δεν απάντησαν	5	14,3
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 16. Ανάγνωση και γραφή σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα του Α.Π

	συχνότητα	Ποσοστό %
Σπάνια	5	14,3
Μερικές φορές	5	14,3
συχνά	16	45,7
πολύ συχνά	9	25,7
σύνολο	35	100,0

Πίνακας 17. Ανάγνωση βιβλίου για δεύτερη και τρίτη φορά

	συχνότητα	Ποσοστό %
ποτέ	1	2,9
Σπάνια	3	8,6
Μερικές φορές	14	40,0
συχνά	8	22,8
πολύ συχνά	9	25,7
σύνολο	35	100,0

Συζήτηση αποτελεσμάτων

Οι γνώσεις και οι απόψεις των νηπιαγωγών για τον αναδυόμενο γραμματισμό

Από την αξιολόγηση και εκτίμηση των γνώσεων φαίνεται ότι οι νηπιαγωγοί θεωρούν ταυτοχρόνως σημαντικά στοιχεία του αναδυόμενου γραμματισμού και άλλων παραδοσιακών προσεγγίσεων που κάποιες φορές είναι αντιφατικά. Για παράδειγμα, ενώ δεν πιστεύουν ότι απαιτείται η διδασκαλία των γραμμάτων, θεωρούν απαραίτητη τη διδασκαλία προ-δεξιοτήτων. Η πιθανή ερμηνεία είναι ότι είτε βρίσκονται σε σύγχυση είτε διαισθητικά υποστηρίζουν την ισόρροπη προσέγγιση (balanced) προσέγγιση, που αποτελεί την συνισταμένη των δύο προσεγγίσεων, του αναδυόμενου γραμματισμού και της αναγνωστικής ετοιμότητας, απορρίπτοντας τις ακραίες θέσεις (Snow, Burns & Griffin, 1998; Pearson, 2004). Τέλος, η σύγχυση μπορεί να οφείλεται στην ενημέρωση σχετικά με το νέο πρόγραμμα της γλώσσας, η οποία πιθανώς να μην ήταν συστηματική και ικανοποιητικά πληροφοριακή, ώστε να μπορέσουν να εφαρμόσουν το νέο πρόγραμμα στην τάξη.

Ποιες πρακτικές αναπτύσσουν

Από το σύνολο των απαντήσεων διαπιστώνεται ότι, όπως οι ίδιες δηλώνουν, χρησιμοποιούν πρακτικές, υλικά και μέσα που προσεγγίζουν τον αναδυόμενο γραμματισμό. Ωστόσο από το πολύ χαμηλό ποσοστό θετικών απαντήσεων στην ερώτηση «εάν χρησιμοποιούν το δραματικό παιχνίδι για την προσέγγιση του γραπτού λόγου» πιθανώς αποκαλύπτεται ότι οι νηπιαγωγοί δεν έχουν συνειδητοποιήσει τις αλλαγές που επέφερε το νέο αναλυτικό πρόγραμμα της γλώσσας, όπου το δραματικό παιχνίδι θεωρείται πολύ σημαντικό.

Η συγκεκριμένη εικόνα των πρακτικών ίσως συνηγορεί υπέρ μιας κατάστασης κατά την οποία οι νηπιαγωγοί δυσκολεύονται στην εκτέλεση των διδακτικών τους υποχρεώσεων.

Στη συγκεκριμένη έρευνα υπάρχουν περιορισμοί που πρέπει να λη-

φθούν υπόψη. Καταρχάς το γεγονός του περιορισμένου αριθμού συμμετεχουσών στην έρευνα, δεν επιτρέπει γενίκευση των συμπερασμάτων· αποτελούν απλώς το έναυσμα για τη διεξαγωγή περαιτέρω ερευνών. Επίσης, οι γνώσεις και οι πρακτικές των νηπιαγωγών αποτέλεσαν αντικείμενο απλής καταγραφής και ο στόχος δεν ήταν η μελέτη των παραπάνω στοιχείων σε βάθος. Ίσως μια πιο συστηματική παρατήρηση των πρακτικών των νηπιαγωγών ή μια ενδελεχής συνέντευξη μαζί τους να οδηγούσε και σε άλλα πολύτιμα συμπεράσματα.

Συμπεράσματα – προτάσεις

Η αποτύπωση των γνώσεων και των πρακτικών των νηπιαγωγών έδειξε μια σύγχυση, που μπορεί να ερμηνευθεί από το γεγονός ότι το πρόγραμμα βρίσκεται σε μεταβατική φάση εφαρμογής. Η διαδικασία αποδοχής καινοτομιών είναι δύσκολη, πολύπλοκη και χρονοβόρα για τους εκπαιδευτικούς. Απαιτείται κατάλληλη υποστήριξη και στοχασμός, για να μετακινηθούν από παλιές αντιλήψεις σε νέες· και πολλές φορές αυτή η προσπάθεια είναι δύσκολη.

Η νηπιαγωγός βέβαια αποτελεί τον παράγοντα-κλειδί για την κατάκτηση του γραμματισμού και η προσχολική εκπαίδευση είναι η βαθμίδα στην οποία *«ο εκπαιδευτικός καλείται να αναλάβει προσωπικά τις ευθύνες του για τη διαμόρφωση της μαθησιακής διαδικασίας είτε αυτό αναφέρεται στην επιλογή του θέματος είτε στο σχεδιασμό της δράσης»* (Χρυσ αφίδης, 2005:109). Η πολιτεία πρέπει να παρέχει το πλαίσιο της συνεχούς υποστήριξης και επιμόρφωσης με στόχο την τροποποίηση συμπεριφορών, εφόσον απαιτείται, ώστε να εφαρμόζονται τα ΑΠΣ τα οποία βασίζονται σε σύγχρονα ερευνητικά και επιστημονικά δεδομένα.

Δεδομένου λοιπόν του μικρού αριθμού ερευνών που είχαν ως σκοπό να μελετήσουν τη σχέση αντιλήψεων των νηπιαγωγών και των πρακτικών τους, η συνεισφορά της παρούσας έρευνας συνίσταται στην αποτύπωση μιας πραγματικότητας —έστω και περιορισμένης κλίμακας. Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να εξετάσουν σε βάθος την αιτία της αποτελεσματικότητας της μάθησης διαφόρων γνωστικών αντικειμένων του προσχολικού προγράμματος ή ακόμη να εξετάσουν κατά πόσο ενοχοποιούνται οι σπουδές ή τα χρόνια υπηρεσίας των νηπιαγωγών για την κατάσταση αυτή.

Abstract

Recently was designed for the Greek preschool education a new curriculum, known as Cross Thematic Curriculum Framework. Then, in this frame, were written the programmes for specific learning areas. The Language Education for the kindergarten is based mainly on the emergent literacy theory. The study of emergent literacy is crucial for the improvement of the language instruction.

The role of the preschool teachers is obviously important regarding also the language instruction. The study of the knowledges, perceptions and practices of the preschool teachers in language issues is fundamental and are coming from their sociocultural framework. According to the emergent literacy theory the sociocultural framework affects decisively the cultivation of young children's literacy.

The aim of this study is to record the preschool teachers' literacy practices and to investigate the relationship between practices and their knowledge of emergent literacy theory.

Βιβλιογραφία

- Arnold, D.H. & Doctorogg, G.L.(2003). The early education of socioeconomically disadvantaged children. *Annual Review of Psychology*, 54, 517-545.
- Barton, D. (1994). *Literacy: An introduction to the ecology of written language*, Oxford: Blackwell.
- Beattie, M. (1995). New prospects for teacher education: narrative ways of knowing teaching and teacher learning, *Educational Research*, 37(1), 53-70
- Bell, J. (2007). *Πώς να συντάξετε μια επιστημονική εργασία: Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας* (Ελεάννα Παναγού, Επιμ. εκδ. και μετάφρασης). Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Clark, C.M. & Peterson, P.L. (1986). Teachers' thought processes. In M.C. Wittrock (Ed.), *Handbook of research on teaching* (3rd Ed.), pp255-296. New York: MacMillan.
- Clay. M. (1967). The reading behavior of five- year-old children: A research report. *New Zealand Journal of Educational Studies*, 2, 11-31.
- Cohen, L, Manion, L. & Morisson, K.(2008). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Cohen, L, Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Αθήνα:

Εκδόσεις Μεταίχμιο.

- David, T., Gouch, K. & Jago, M. (2001). Cultural constructions of childhood and early literacy. *Reading literacy and language*, 35(2), 47-53.
- Dickinson, D. K. & Tabors, P.O. (1991). Early Literacy: Linkages between home, school and literacy achievement at age five. *Journal of Research in Childhood Education*, 6, 30-46.
- Madison, S.G. & Speaker, R.B. (1994). The Construction of Literacy Environments in Early Childhood Classrooms: A Spectrum of Approaches, ERIC ED 376970.
- Maxwell, K.L., McWilliam, R.A., Hemmeter, M.L., Adult, M. J. & Schuster, J.W. (2001). Predictors of developmentally appropriate classroom practices in kindergarten through third grade. *Early Childhood Research Quarterly*, 16(4), 431-452.
- McMahon, R., Richmond, M. & Reeves- Kazelskis, C. (1998). Relationships between kindergarten teachers' perceptions of literacy acquisition and children's literacy involvement and classroom materials. *The Journal of Educational Research*, 91(3), 173-182.
- Pajares, M. F. (1992). Teacher's beliefs and educational research: Cleaning up a messy construct. *Review of Educational Research*, 62, 307-332.
- Quimãraes, A. S. (1995). Portuguese preschool teachers' beliefs about early literacy development. *Journal of Research in Reading*, 18(1), 39-52.
- Snow, C.E., Barnes, W.E., Chandler, J., Goodman, I.F. & Hemphill, L. (1991). *Unfulfilled expectations: Home and school influences on literacy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Watkins, R.V. & Bunce, B.H. (1996). Natural Literacy: Theory and Practice for Preschool Intervention Programs. *Topics in Early Childhood Special Education*, 16, 191-212.
- Βρεττός, Γ. & Καψάλης, Α.Γ. (1997) *Αναλυτικά Προγράμματα: Θεωρία και τεχνογνωσία σχεδιασμού και αναμόρφωσης*, Θεσσαλονίκη.
- Ξωχέλλης, Π. (1984). *Το εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος*. Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Κυριακίδης.
- Παπαναστασίου, Κ. & Παπαναστασίου, Ε. (2005). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Λευκωσία: Έκδοση συγγραφέων.
- Σαλτερής, Ν. & Ν. Ράπτης, Ν. (1993). Απόψεις/αντιλήψεις των Μετεκπαιδευμένων δασκάλων στο Μαράσλειο Δ.Δ.Ε. (Μία έρευνα πιλότος). *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 73, 58-65.

- Φίλιας, Β.(2004). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χρυσσαρίδης, Κ. (2005). Απόψεις. *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*,47, 108-109.